

Акмеологічний підхід у контексті освіти дорослих

Олена ОГІЄНКО
доктор
педагогічних наук,
професор,
завідувач відділу
інноваційних
педагогічних
технологій
Інституту
педагогічної освіти
і освіти дорослих
НАПН України

Глобалізаційні процеси, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, зміни у його структурі, поява нових видів діяльності та нових професій змушують дорослу людину реагувати на ці зміни, водночас усвідомлювати свою унікальність та самоцінність у трансформації суспільства. Сучасна людина — це людина, яка здатна самостійно вибудувати своє життя, розуміючи цінність та сутність кожного її періоду. Особливо місце у житті людини займає освіта. І. Зязюн визначає три основні тенденції змін у сфері сучасної освіти: світову тенденцію зміни основної парадигми освіти (криза класичної моделі системи освіти; розроблення нових фундаментальних ідей у філософії і соціології освіти, в гуманітарній науці; створення експериментальних і альтернативних навчальних закладів); світову тенденцію інтеграції і гуманізації освіти (становлення освіти, всіх її видів і закладів у напрямі інтеграції у світову культуру — демократизація освіти; створення системи безперервної освіти; вільний вибір програм навчання; освіта на основі незалежності навчальних закладів спільно з викладачами і студентами); тенденцію до повернення традицій вітчизняної освіти і культури, в яких спостерігається сильна «методологія і методика», добре організована гуманітарна освіта на єдності національної і світової культур [9, с. 4].

Особливий акцент вчений робить на значенні неперервної освіти у житті людини, зазначаючи, що «динамізм сучасної цивілізації, посилення ролі особистості в суспільстві і виробництві, зростання її потреб, гуманізація і демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій — ці та інші тенденції зумовлюють необхідність зміни формули «освіта на все життя» формулою «освіта впродовж усього життя» [8, с.15]. При цьому кожен вид діяльності, який обирає людина у процесі свого життя, інтенсивно розвивається за умови його «зрощування» з освітою (Л. Лесохіна), засвоєнням соціального, духовного та практичного досвіду. Тому, освіта може, і повинна, стати одним з головних механізмів вирішення особистісних та професійних проблем. У цьому контексті актуальним стає запровадження в освіту дорослих андрагогічного та акмеологічного підходів, оскільки вони дають можливість враховувати закономірності розвитку та саморозвитку зрілої людини; забезпечують умови для самореалізації її творчого потенціалу, набуття конкурентоздатності та мобільності у соціуму.

Досягнення найвищих результатів — професійного акме в освітніх системах вивчали О. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, А. Маркова, Є. Селезнєва та ін.; у педагогічній акмеології досліджували В. Вакуленко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Максимова та ін.; у соціоакмеологічній орієнтації вищої освіти — Т. Молодиченко, О. Понукалін та ін.). Андрагогічними проблемами опікувалися такі провідні вчені, як С. Вершловський, А. Даринський, С. Змейов, П. Джарвіс, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, М. Ноулз, Л. Турос та ін. У своїй роботі маємо на *меті* дослідити та обґрунтувати взаємозв'язок та взаємозумовленість андрагогічного та акмеологічного підходів в освіті дорослих.

За визначенням О. Бодальова, акмеологія виникла на межі природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін і вивчає «феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступені її зрілості і особливо за досягнення нею найбільш високого рівня у цьому розвитку» [4, с.73]. Саме психологія дорослих і стала основою нової науки акмеології.

До наукового вжитку поняття «акмеологія» (з грец. (α^и.8) — вершина, вістря, зрілість, розквіт, найкраща пора) вперше ввів М. Рибніков, визначивши її як науку про розвиток зрілих людей. Пізніше Б. Ананьєв, розглядаючи сутність педагогічної акмеології, назвав її наукою про закономірності вищих досягнень у цілісному розвитку людини на кожному її віковому етапі у процесі неперервної освіти [2]. Вчений дійшов висновку, що в ході розвитку дорослої людини зростає рівень її навченості за деякого вповільнення швидкості інтелектуально-розумових реакцій. За О. Бодальовим, акмеологія — наука, яка виникла на перетині природничих, суспільних, гуманітарних і технічних дисциплін, вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на етапі її дорослості, особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку [4]. На думку Н. Кузьміної: «Акмеологія — нова галузь наукових знань в системі наук про людину — досліджує фундаментальні закономірності творчості і самосвідомості людини» [1, с. 34]. З цих визначень стає зрозумілою актуальність такого підходу в освіті дорослих, оскільки динамізм сучасного суспільства потребує удосконалення та корекції профе-

сійної діяльності людини під впливом нових вимог до професії, суспільства, усвідомлення своїх здібностей та можливостей, достоїнств та недоліків своєї діяльності.

Наголосимо, що зріла особистість вирізняється високою відповідальністю, турботою про інших людей, соціальною активністю, гуманістичною спрямованістю, а не лише високими професійними досягненнями й ефективною самореалізацією. Саме тому в акмеологічному розумінні ступінь зрілості, а тим більше вершина зрілості — акме — розглядається як багатомірна характеристика стану дорослої людини, що дає змогу всебічно вивчати закономірності розвитку людини як індивіда, особистості і суб'єкта діяльності, спроможного досягти у професійному розвитку найбільш високого рівня, стати компетентним фахівцем. Водночас «компетентність як екзистенціальна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти...» [7, с. 11].

Грунтуючись на аналізі наукової літератури, ми погоджуємося з тим, що акмеологічний підхід доцільно розглядати як базисне узагальнююче поняття акмеології, що акумулює сукупність принципів, методів, прийомів, засобів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, орієнтованих на прогноз якісного результату в освіті дорослих, високий рівень продуктивності й професійної зрілості [5]. Водночас акмеологічний підхід дає змогу з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму. До об'єктивних факторів відносять рівень та якість освіти, яка була одержана дорослою людиною, а до суб'єктивних — її задатки, здібності, компетентність тощо.

Вивчення закономірностей і технологій розвитку професіоналізму і творчості як акме-форми оптимальної взаємодії різних видів діяльності, дає можливість розглядати людину як суб'єкта творчої, навчально-пізнавальної та професійної діяльності, що базується на ідеї суб'єктності, самодетермінації її буття у світі. Провідною ознакою суб'єктності є свідомий та цілеспрямований характер відтворення людиною свого особистого життя на основі свідомої активності, що спрямована на вдосконалення, створення людиною самої себе та навколишнього середовища. Це забезпечується розвиненою самосвідомістю, зокрема, здатністю людини до рефлексії та саморегуляції діяльності.

Водночас ми вважаємо, що сутнісною характеристикою акмеологічного підходу в освіті дорослих є прагнення до відновлення цілісності суб'єкта (особистості дорослої людини), який проходить етап зрілості, коли його індивідуальні, особистісні й суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в усіх взаємозв'язках для досягнення вищих професійних рівнів.

Застосування акмеологічного підходу до змісту освіти дорослої людини, технологій навчання, управління навчальним закладом дає змогу перевести його з режиму функціонування у режим розвитку, чим значно підвищити якість освіти, що досягається завдяки розвитку внутрішньої потреби до навчання, необхідності творчого переосмислення дійсності дорослою людиною. У цьому контексті доречною є думка І. Зязюна про те, що освіта є «соціокультурним інститутом нації» [8, с. 15].

Отже, акмеологічний підхід доцільно розглядати як особливий методологічний напрям, якому властива низка переваг перед іншими, особливо в оцінюванні й проектуванні перспектив Людини: індивід — особистість — індивідуальність. Пріоритетні ознаки акмеологічного підходу такі: 1) орієнтація на «акме» — вдосконалення на всіх етапах життя і діяльності людини; 2) всебічний розвиток вдосконалення свідомості й діяльності груп (товариств), переконаність у можливості масового вдосконалення; 3) оптимістичний погляд на людину та її майбутнє, виражений у антропологічному акмеїзмі, використання акмеологічного проектування вищих досягнень окремими особами, а також групами і товариствами [6, с. 78].

В освіті дорослих акмеологічний підхід допомагає розробити комплекс методів, які дають можливість розвивати творчі здібності дорослої людини, поставити її у центр навчального процесу, справді перетворити у суб'єкт навчання, тобто створює засади для розвитку такої науки як андрагогіка.

Андрагогіка набуває рис самостійної науки тільки у середині ХХ століття. Нам імпонує визначення андрагогіки англійських дослідників з Ноттінгемського університету, які розглядають її як «теоретичний підхід до освіти дорослих», який дає змогу дорослим, які навчаються, бути творцями особистого мислення та почуттів [10]. Це перетинається з акмеологічним підходом сутності людини та допомагає визначити її основні ознаки як суб'єкта навчання: усвідомленість інформаційного запиту, тобто усвідомлення та прийняття мети, завдань, змісту освіти; ангажованість, яка передбачає добровільне включення у навчальний процес; здатність до рефлексії стосовно змісту, процесу, результатів навчання; критичність мислення, що дає змогу адекватно оцінювати та коригувати хід навчання; відкритість та децентрованість мислення як здатність сприймати різні погляди на світ, навколишню діяльність; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; уміння вчитися у системі міжсуб'єктних відносин.

Крім того, продуктивним для освіти дорослих було розкриття сутності суб'єктивного досвіду як важливої складової суб'єктності людини з акмеологічних позицій. Саме врахування та опора на суб'єктивний досвід дорослої людини є сутнісною відмінністю андрагогічного підходу.

Зазначимо, що реалізація принципу опори на досвід тих, хто навчається, можлива за умов використання засобів та методів вітагенної освіти, яка базується на прийомах ретроспективного аналізу життєвого досвіду. Його сутність розкривається через питання «Що було б, якби...», а далі пропонується певна наукова, побутова чи професійна ситуація; прийом стартової актуалізації життєвого досвіду тих, хто навчається. Здійснюється визначення наявних знань на рівні побутової свідомості, їх кількісний та якісний дефіцит; прийом випереджальної проекції викладання, який передбачає орієнтацію на зону найближчого розвитку дорослого учня; прийом додаткового конструювання незакінченої освітньої моделі, який орієнтується на актуалізацію творчого потенціалу дорослих. Той, хто навчає, пропонує тим, хто навчається закінчити розпочатий «твір» на основі їх власного життєвого досвіду; прийом часової, просторової та змістовної синхронізації матеріалу, який передбачає розкриття дидактичної інформації у часових, просторових та змістових взаємозв'язках між окремими процесами та явищами, що розглядаються; прийом вітаген-

них аналогій у навчальному процесі, який діє за формулою: «У житті немає такого, чого ще не було». Здобута інформація ілюструється прикладами з їх життєвого досвіду. При цьому здійснюється ціннісне сприйняття догм, усвідомлення значущості цінностей; прийом вітагенного одухотворення об'єктів живої та неживої природи, який передбачає «олюднення» предметів та явищ, що вивчаються, та надання їм людських якостей та мотивів; прийом творчого моделювання ідеальних об'єктів відповідно до очікувань дорослої людини, її інтересів, уявлень та переконань» [3, с. 146–147].

Дослідження доводить, що реалізація андрагогічного підходу в навчанні дорослих базується на концептуальних ідеях педагогічної синергетики та самоменеджменту. Синергетична концепція навчання дає змогу формувати професійні та соціальні компетентності дорослої людини на основі рефлексії її соціально-професійного та особистого досвіду, коли набуття компетенцій відбувається як «нарощування» здібностей у різних сферах діяльності. Ідею самоменеджменту та її значення для андрагогічного підходу можна зрозуміти через тезис про те, що найбільш досконалою моделлю управління розвитком є «управління людини самою собою», «усвідомлене та осмислене саморегулювання» [10, с.116]. Тому, набуваючи компетенції, доросла людина як суб'єкт самокерування об'єкти керування визначає самостійно, а це означає, що доросла людина, яка навчається потребує організації самоспрямованого навчання, основою якого слугують суб'єкт — суб'єктні відносини того, хто навчає і того, хто навчається.

Спираючись на акмеологічні закономірності розвитку та самореалізації дорослої людини, можна визначити андрагогічні особливості її навчання, а саме: доросла людина відіграє провідну роль у процесі свого навчання; доросла людина прагне до самореалізації, самостійності, до самокерування та усвідомлення себе здатною до цього; доросла людина має життєвий досвід, який може бути застосований як важливе джерело не лише для неї самої, а і її колег; доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми та для досягнення конкретної мети; доросла людина розраховує на невідкладне застосування набутих знань, умінь, навичок та якостей; пізнавальна діяльність дорослої людини значною мірою детермінується часовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують процес навчання, або сприяють йому; процес навчання організовується як сумісна діяльність педагога та дорослого, який навчається на всіх його етапах [11].

Врахування особливостей навчання дорослої людини потребує визначення андрагогічних принципів навчання, які зумовлюються та відповідають акмеологічному баченню дорослої людини: пріоритет самостійного навчання; принцип спільної діяльності, пов'язаної з плануванням, реалізацією і оцінюванням процесу навчання; принцип опори на досвід дорослих, який використовується як одне із джерел навчання; індивідуалізація навчання; системність навчання; контекстність — відповідність конкретним життєво важливим цілям; актуалізація результатів навчання; елективність навчання — надання певної свободи при виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, термінів, місця навчання і способів оцінки результатів [10].

Акмеологічний та андрагогічний підходи в освіті дорослих потребують технологій навчання, ознакою яких є індивідуальна спрямованість та забезпечення особистісно-професійного розвитку конкретної особи. Націленість на акме передбачає інтерактивну взаємодію, призначення якої полягає в зміні, удосконаленні моделей поведінки й діяльності учасників навчального процесу. Серед провідних ознак та інструментів інтерактивної взаємодії виділяються: полілог, діалог, миследіяльність, сенсотворчість, міжсуб'єктні стосунки, свобода вибору, ситуація успіху, позитивність й оптимістичність оцінювання, рефлексія [5]. До таких освітніх технологій належать: технологія контекстного навчання, технології відкритих систем інтенсивного навчання або інтенсивні освітні технології та інші.

Отже, дослідження сутності акмеологічного підходу в контексті освіти дорослих дає змогу зробити такий *висновок*: соціально-економічні зміни, які відбуваються у суспільстві, слугують передумовами становлення та розвитку акмеології, яка вивчає професіоналізм та творчість дорослої людини, а також андрагогіки, яка досліджує особливості навчання дорослої людини; існує тісний взаємозв'язок між акмеологічним та андрагогічним підходами в освіті дорослих, який ґрунтується на відповідності їх цілей, ідеї суб'єктності та самодетермінації, професіоналізмі та творчості тощо; взаємозумовленість досліджуваних підходів забезпечується оптимальним узгодженням акмеологічних та андрагогічних аспектів професіоналізації дорослої людини — віковими, освітніми, професійними, креативними, рефлексивними; застосування акмеологічного та андрагогічного підходів в освіті дорослих дає можливість не тільки розглядати особистість на різних вікових етапах онтогенезу особистісної зрілості дорослої людини від професійного самовизначення, одержання професійної освіти до самоактуалізації у професійній діяльності та розвитку творчої індивідуальності спеціаліста, а й створювати відповідні умови для самовдосконалення, самоконтролю, самокорекції, неперервного творчого розвитку; сукупність психолого-педагогічних умов реалізації взаємозв'язку та взаємозумовленості акмеологічного та андрагогічного підходів визначається сутнісними характеристиками акмеологічного та андрагогічного підходів (основні положення, базові принципи тощо); змістом акмеологічної та андрагогічної спрямованості особистості як мети реалізації зазначених підходів; специфікою середовища, організаційних умов та суб'єктів діяльності закладів; результатом реалізації акмеологічного та андрагогічного підходу в освіті дорослих має бути готовність дорослої людини до самостійної творчої діяльності, відповідального вирішення професійних і життєвих завдань; ефективність реалізації акмеологічного та андрагогічного підходів в освіті дорослих пов'язана з реалізацією як акмеологічних принципів, які розкривають сутність акмеологічного підходу, так і андрагогічних принципів навчання, вибір яких визначається сферою використання зазначених підходів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Особливо перспективним може бути обґрунтування теоретико-методологічних засад застосування акмеологічного та андрагогічного підходів у вищій освіті; проведення порівняльного аналізу підходів до цієї проблеми у зарубіжних країнах у контексті інтеграції до єдиного європейського освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Акмеология 2000: Методические и методологические проблемы / Под ред. Н.В. Кузьминой, А.М. Зимичева. — СПб.: АА, 2000
2. Ананьев Б.Г. Интеллектуальное развитие взрослых как характеристика обучаемости / Б.Г. Ананьев // Сов. педагогика. — 1969. — №10. — С. 4.
3. Белкин А.С. Виталенное образование. Многомерно-голографический подход / А.С. Белкин, Н.К. Жукова. — Екатеринбург, 2001. — 160 с.
4. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. — М.: Флинт, 1998. — 168 с.
5. Вакуленко В.М. Розвиток теорії й практики вищої педагогічної освіти України, Росії, Білорусі на основі акмеологічного підходу: [монографія] / Вакуленко В.М — Луганськ: Альма-матер, 2007. — 496 с.
6. Данилова Г.С. Педагогічний професіоналізм у контексті акмеології // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія і практика: зб. наук, праць. - К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2006. - №5. - С. 74-80.
7. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І.А. Зязюн. — К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. - С. 10-18.
8. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: зб. наук, праць / за ред. І.А. Зязюна: у 2-х двох частинах. — Ч. 1. — К., 2001. - С. 15—23.
9. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І.А. Зязюна. — К., 2000. — С.11—57.
10. Кукуев А.И. Андрагогический подход в педагогике. — Ростов-на-Дону: ИПО ПИЮФУ, 2009.- 328 с.
11. Knowles M.S. The Adult Learner: In The definitive classic in adult education and human resource development / M.S. Knowles, E.F. Holton, R.A. Swanson — Houston, TX: Butterworth-Heinemann, 2005. — 390 p.

Олена Огієнко

Акмеологічний підхід у контексті освіти дорослих

Розкрито сутність акмеологічного підходу як методологічної основи освіти дорослих; обґрунтовано взаємозв'язок і взаємозумовленість акмеологічного і андрагогічного підходів в контексті освіти дорослих.

Ключові слова: акмеологія, акмеологічний підхід, освіта дорослих, андрагогіка, андрагогічний підхід.

Olena Ogienko

Acmeological approach in the context of adult education

The article discloses the essence of acmeological approach as a methodological basis for adult education, substantiates the connection and interdependence of acmeological and andragogical approaches in the context of adult education.

Key words: acmeology, acmeological approach, adult education, andragogy, andragogical approach.